

Радомир Ј. Поповић
Историјски институт
Кнез Михаилова 36, Београд

Radomir J. Popović
Institute of History
Knez Mihailova 36, Belgrade

ДОДАЦИ И ДОПУНЕ МЕМОАРА АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА*

АПСТРАКТ: У раду су из рукописне заоставштине Анастаса Јовановића, која се чува у Музеју града Београда, приложени додаци и допуна мемоара, које је 1956. године публиковао Љубомир Никић. Анастасове успомене сачуване су у препису који је сачинила његова кћерка Катарина Јовановић. У додацима, који досад нису публиковани, описана је епизода о намери једног окружног начелника да уклони надгробни споменик Милутину Гарашанину, на којем је погрдним речима писано о Обреновићима, али је то спречио кнез Михаило. У одељку „О скупштини Светоандрејској 1858“, Јовановић је описао свој повратак у Србију у децембру 1858. и свој удео у подухвату обреновићеваца у обарању са власти кнеза Александра Карађорђевића. У делу насловљеном „Допуна мемоара Анастаса Јовановића“, објављена је реченица којим се завршавају Јовановићеви мемоари, а која је изостављена из штампаног издања, као и концепт образложења побуда за писање мемоара који се разликује од објављеног увода.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Анастас Јовановић, мемоари, кнез Милош, кнез Михаило, Гарашанин, допуна, додаци, Годишњак Музеја града Београда, Љубомир Никић*

SUPPLEMENTS AND ADDITIONS TO THE MEMOIRS OF ANASTAS JOVANOVIĆ

ABSTRACT: Based on the manuscripts of Anastas Jovanović from the holdings of the Belgrade City Museum, the paper presents supplements and additions to his memoirs published in 1956 by Ljubomir Nikić. Anastas Jovanović's memoirs have been preserved as a handwritten copy made by his daughter Katarina Jovanović. In the supplements, which have not been published before, it is possible to find an episode about the intention of a district mayor to remove Milutin Garašanin's tombstone, inscribed with a text making a derogatory reference to the Obrenović dynasty; this was prevented by Prince Mihailo. In the section entitled *Saint Andrew's Assembly of 1858*, Jovanović described his return in Serbia in December 1858 and his involvement in the actions of the supporters of the Obrenović dynasty aimed at deposing Prince Aleksandar Karađorđević. The section entitled *Additions to the Memoirs of Anastas Jovanović* presents the closing sentence of his memoirs, omitted from the printed edition, as well as the

* Рад је настао као резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804–1918): Подстицаји и искушења евројске модерне*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Евиденциони број пројекта 177031.

concept of his explanation of the motives for writing the memoirs, which is different from the introduction in the published edition.

KEYWORDS: *Anastas Jovanović, memoirs, Prince Miloš, Prince Mihailo, Milutin Garašanin, amendments, additions, Belgrade City Museum Annual, Ljubomir Nikić*

Мемоаре свог оца Анастаса Јовановића прва је користила и делимично објавила његова ћерка Катарина Јовановић.¹ У уводу првог од два наставка публикована у *Српском књижевном гласнику* 1924. године, она је навела: „Анастас Јовановић оставио је за собом нешто својих бележака, али оне, на жалост, нису завршене, већ су, према његовом дугом и богатом животу, чак и веома кратке, но, ипак, сувише дуге да би их овде могла изнети у целости. С тога се ја нећу заустављати на појединостима, и споменућу само оно што је по његов живот и рад од значаја, или што је у историјском или у културно-историјском погледу можда од интереса.“² Катарина је описала очев живот до 1868. године, користећи у изводима делове мемоара или докумената из очеве заоставштине. Јовановићеве успомене је потом, под називом „Аутобиографија Анастаса Јовановића“, приредио Љубомир Никић у *Годишњаку Музеја града Београда* 1956. године.³ Никић је навео да је „Аутобиографију“ приредио према препису Анастасове ћерке Катарине Јовановић. „Тај препис

она је учинила својом руком са оригинала, потпуно верно, без икаквих измена у било ком погледу. У почетку „Аутобиографије“ налази се увод у коме Јовановић излаже побуде за писање својих успомена. Тај увод сачуван је и у једном претходном нацрту и они се овде објављују један за другим: прво текст нацрта, а затим увод.“⁴ Иако је Никић узорно приредио Јовановићеве мемоаре, са бројним и корисним напоменама, није јасно зашто није навео да у препису постоје додаци у којима су забележена његова сећања и после 1842. године.

Препис мемоара Анастаса Јовановића, који је сачинила ћерка Катарина Јовановић, чува се у Музеју града Београда, у заоставштини Анастаса Јовановића, број 826. На немачком језику, на првој страни је графитном оловком написано: „Белешке нашег драгог оца Анастаса Јовановића из његових мемоара (Нажалост само скицирано и недовршено!)“. Испод тога, мастиљавом оловком је следећи запис: „Рукопис нашег оца. Ја сам га преписала и већ објавила“. У наставку је реченица не баш јасног значења: „Оригинал би могао да буде уништен, искључен из породичне заоставштине“.⁵ Према томе, аутограф мемоара Анастаса

1 Катарина А. Јовановић, „О животу и раду Анастаса Јовановића“, *Српски књижевни гласник*, н. с. XIII (1924): 518–526; 588–599.

2 Ibid., 519.

3 Љубомир Никић, „Аутобиографија Анастаса Јовановића“, *ГМБ III* (1956): 385–416. У даљем тексту (Никић, „Аутобиографија“).

4 Ibid., 386; 388.

5 Захвалност колегиници др Јелени Илић Мандић из Историјског института на преводу са немачког језика.

Заселне Делетке.

Поку да наведем ове најбоље
Зрне, која су постојала на
востан, и која су сувама ишле,
са њима, и карактеристична, ме
да ли претња има да остане
непозната.

Ја још обзи Делетким дес ови,
да наведем ~~најбоље~~ Хроносотик,
но, ~~вет~~ како се ~~које~~ досетити.

О надгробном каменицу оца
Клије Дараманова у Тродској.

Познато је да је отац ~~Клије~~
Дараманова, био једна са
востаном 1842. из дугачку дугу
против ~~Клије~~ Микојина, и
да је у тој ~~дуги~~ војницу од руке
Милоша ~~Клије~~ ^{ојке} кој је тада војне
књижевни био, и Дараманови је
војницу у самој ~~дуги~~ ошвореној
а не ~~војницу~~ ~~Клије~~ ^{на} ~~Клије~~
или ~~војницу~~ ~~Клије~~.

Наследници ~~Клије~~ ~~Дараманова~~ стави,
и су му на ~~Клије~~ ~~Дараманова~~ ~~Тродској~~
Тродској ~~дуги~~ надгробну ~~дуги~~
са једним ~~Клије~~ ~~Дараманова~~, који је
пун ~~Клије~~ ~~Дараманова~~ ~~Тродској~~
ће и који се ~~Клије~~ ~~Дараманова~~
ничеви ~~Клије~~ ~~Дараманова~~ ~~Тродској~~

Слика 1. Једна страница рукописа из заоставштине Анастаса Јовановића (МГБ)
Figure 1 A page from writings of Anastas Jovanović (BCM)

Јовановића није сачуван, већ само препис. Та чињеница захтева критички однос према Анастасовим мемоарима, пре свега због тога што су записани у позним годинама његовог живота, а потом преписани. Тиме се, наравно, не умањује њихова вредност као историјског извора.

Ђерка Катарина је Јовановићеве успомене преписала у свеску црних корица. Од укупно 69 страница, исписане су 53. Највећи део мемоара (стр. 1–35), Никић је публиковао у *Годишњаку*. На странама 40, 42 и 43 је варијанта нацрта увода, у којем су наведене побуде за писање успомена, коју Никић није публиковао будући да је у рукопису прецртана. У том концепту, значајно је то што је Анастас Јовановић оптуживао Миливоја Петровића Блазнавца за умешаност у убиство кнеза Михаила. На странама 45 и 46 рукописа је варијанта увода коју је Никић објавио.⁶ На странама 53 и 54 су два мања записа: „Засебне белешке“ и „О надгробном камену оца Илије Гарашанина у Гроцкој“. Потом, на страни 55 следи само наслов без текста, „Први састанак Илије Гарашанина са књазем Михајлом по повратку истог у Србију и то у Пожаревцу“. Последњи одељак је насловљен „О скупштини Светоандрејској 1858“ (странице 61, 62, 63, 64, 65, 68 и 69), у којем Јовановић описује свој повратак у Србију у децембру 1858. године и мање познате детаље везане за догађаје у време заседања Светоандрејске скупштине.

На почетку овог рада, са насловом „Додаци мемоара Анастаса Јовановића“, приређени су следећи делови Анастасових успомена: „Засебне белешке“, „О надгробном камену оца Илије Гарашанина у

Гроцкој“ и „О скупштини Светоандрејској 1858“. У другом одељку, „Допуни мемоара Анастаса Јовановића“, објављена је реченица којом се мемоари завршавају и која је, вероватно из техничких разлога, изостављена из Никићевог текста. Приложен је и концепт уводног текста о којем је било речи, а који је, додуше, у аутографу прецртан, али је вредан као историјски извор.

Пошто је реч о препису Јовановићевих мемоара и пошто се ради о историјском, а не језичком извору, текст смо прилагодили данашњем правопису и при томе смо настојали да сачувамо стил и језик којима су мемоари писани или, можда, „у перо“ изговорани. Правилу савременог правописа смо прилагодили одвојено и састављено писање речи, једначење сугласника по звучности, као и употребу великих и малих слова. Што се тиче интерпункције, такође смо у мањој мери уносили измене, и то тако што смо понегде скраћивали дуге реченице написане на немачком језику. Скраћенице смо разрешили угластим заградама: А. шпијун = а[устријски] шпијун; књаж. = књаж[еског]; ĭ. = г[осподин]. Допунска објашњења уз личности и појмове који се помињу у изворном тексту дали смо у напоменама.

Дакле, ради се о следећим интервенцијама. Уједначено је одвојено и састављено писање речи: у *јуџро* = ујутро; *меје* = меје; у *џо* = уто; *невраћајући* = не враћајући; *неидем* = не идем; *за Боја* = забога; *наџо* = на то; *недолазим* = не долазим; *суме* = су ме; *нај љавније* = најглавније; *небирају* = не бирају; *за доцнио* = задоцнио; *суџра дан* = сутрадан; *које чему* = којечему; *наручак* = на ручак; *од куд* = откуд; *неушџа* = не пушта; *неодриче* = не одриче; *наједан џуџ* = најје-

⁶ Никић, „Аутобиографија“: 389.

данпут; *немојосмо* = не могосмо; *даје* = да је; *расиросѣресе* = распростре се; *несѣоји* = не стоји; *ѿо најбоље* = понајбоље; *несѣоји* = не стоји; *немоју* = не могу. Данашњем правопису је прилагођено правило уједначеног писања сугласника по звучности: *сбацили* = збацили; *голазку* = доласку; *одкаже* = откаже; *одклони* = отклони; *одказује* = отказује; *србскої* = српског; *изсецкају* = исецкају; *сбаци* = збаци; *соодшѣио* = саопштио.

У препису мемоара, звања световних и духовних достојанственика писана су великим словом: *Мѣтрополиѣ* = митрополит; *Књаз* = књаз; *Ађутанѣ* = ађутант; *Обреновићевци* = обреновићевци. Великим словом написане речи Двор и Кнез (Књаз) задржали смо тамо где се јасно види да се односе на Двор кнеза Милоша и Михаила, тзв. Стари конак, и на одређеног кнеза (Милоша, Михаила или Александра Карађорђевића). На два места задржан је архаичан начин писања заменице *јих* (их) и *јим* (им). Придевску заменицу кој прилагодили смо савременом правопису кој[и]. У изворном тексту, датуми су по јулијанском календару. Потребно је додати 12 дана, колико је износила разлика између два календара у XIX веку, како би се датуми конвертовали у грегоријански календар.

ДОДАЦИ МЕМОАРА АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА

ЗАСЕБНЕ БЕЛЕШКЕ

Хоћу да наведем ове поједине црте, које из мог памтења наводим, и које су сувише интересантне и карактеристичне, те да би греота било да остану непознате. Ја јих овди бележим без обзира хронолошког, већ како се које досетим.

О НАДГРОБНОМ КАМЕНУ ОЦА ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА У ГРОЦКОЈ

Познато је да је отац Илије Гарашанина⁷ био заједно са Вучићем⁸ 1842. год[ине] дигли буну⁹ против књаза Михајла, и да је

- 7 Милутин Савић Гарашанин (Гараши, 1762 – Барајево, 1842) је учествовао у Кочиной крајини као добровољац у Михаљевићевом фрајкору. Учесник је Првог и Другог српског устанка. Кнез у Јасеничкој кнежини Крагујевачке нахије био је од 1815. до 1825. године. Као компањон кнеза Милоша, постао је један од водећих трговаца стоком у Шумадији. Био је ожењен сестром војводе Арсенија Ломе, с којом је имао синове Михаила, Луку и Илију. Приклонио се политичким противницима Обреновића. У Вучићевој буни убијен је 1. септембра 1842, од стране људи кнеза Михаила, у атару села Барајева. Заједно с њим, погинуо је син Лука. Пошто су га убили из ватреног оружја, гониоци су му одсекли главу и однели је као ратни плен. Тело је касније пренето и сахрањено у порти цркве у Гроцкој.
- 8 Тома Вучић Перишић (Барич 1788 – Београд 1859) је као обичан војник учествовао у Првом и Другом српском устанку. Будући да је од 1815. био у блиском окружењу кнеза Милоша, његова политичка каријера била је у сталном успону: кнез у Грузи (1821–1825), члан шабачког магистрата, министар војни (1834/35), члан Савета (1835; 1838). Веома рано, већ од 1827, замерио се ауторитарном кнезу и од блиског сарадника постао је огорчени противник. Предводио је опозицију од 1838. до 1842. године, која се по њему називала „вучићевци“. Предводио је буну 1842. године, којом је смењен кнез Михаило и на престо доведен Александар Карађорђевић. За време владавине уставобранитеља, обављао је дужност министра унутрашњих дела (1842/43), а после угушене Катанске буне 1844, добио је војводску титулу. Члан Савета био је до пензионисања 1852. године. Отрован је по налогу кнеза Милоша 1859. године.
- 9 Реч је о Вучићевој буни, која је почела ноћу између 30. и 31. августа 1842. године, када је Вучић из Ковина прешао у Смедерево, а одатле у Крагујевац 3. септембра. Војска кнеза Михаила, с којом је долазио из Београда, одбијена је, а потом, 5. септембра поражена у сукобу код Жабара. Кнез Михаило је пребегло у Аустрију ноћу између 6. и 7. септембра. Кнез Александар је за кнеза Србије изабран 14. септембра 1842, у Вучићевом логору на Врачару, чиме се завршила једна фаза те буне.

у тој буни погинуо од руке Милоша Брке, кој[и] је тада војник књажески био, и Гарашанин је погинуо у самој борби отвореној, а не по налогу ичијем, на кришни или по-тајни начин.

Наследници његови ставили су му на његовом гробу у Гроцкој надгробну плочу са једним натписом, који је пун мржње противу Обреновића и којим се и потомци Гарашанинови опомињу да сматрају Обреновиће вовек за своје непријатеље, и као убијце истога Гарашанина.

Једног дана дође код мене у Дворг[осподин] Димитрије Голубовић¹⁰ кој[и] је тада окружни началник био и донесе ми једну цедуљу са преписом, тог гробног натписа, рекавши ми да се је он договорио с некима да ту неправедну поругу противу Књаза и његове фамилије желе уклонити с тиме, да тај натпис исецкају.

Кад сам за то сазнао, сопш[т]ио сам Књазу шта они намеравају. Књаз ми рече да он зна за тај натпис, и нареди ми да кажем Голубовићу да то нипошто не чине, и закључи с тим речима: „Напротив, нека стоји тај натпис да историја покаже како је неправедан и неистинит њен садржај“.

Почем сам сад сазнао да тај натпис више не постоји, то је извесно много доцније, и то без сумње после смрти књаза

10 Димитрије Голубовић (Гроцка, 1827 – Београд, 1899) је син Голуба Петровића, председника Апелационог суда. Завршио је три разреда гимназије у Крагујевцу и Лицеј у Београду. Био је секретар у Министарству иностраних дела, секретар Београдског начелства, судија Касационог суда, председник Апелационог суда (1881–1883), посланик на Народним скупштинама од 1858. до 1880. Члан Државног савета био је од 1890. до 1894, а начелник Београдског округа од 1861. до 1864. године. Дужност управитеља Двора, Анастас Јовановић је обављао од 20. марта 1861. године до 1868. године.

Михајила уклоњен, од саме Гарашанинове породице.

ПРВИ САСТАНАК ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА СА КЊАЗЕМ МИХАЈЛОМ ПО ПОВРАТКУ ИСТОГ У СРБИЈУ И ТО У ПОЖАРЕВЦУ¹¹

О СКУПШТИНИ СВЕТОАНДРЕЈСКОЈ 1858.

Ја сам често из Београда добијао известија од најсигурнији обреновићеваца, моји пријатеља, који су знали да оно што ми они пишу, да ће све то знати књаз Михајило, коме сам ја у изводу, а и у оригиналу у Иванку¹² шиљао. А и он је иста таква известија од своји приврженика добијао.

Но, пошто доста уверења добих да се скупштина спрема да књаза Карађорђевића с књажества збаци, и телеграфом будем извешћен да је књаз Карађорђевић спремио велики ручак са Скупштину, но да скупштинари нису на тај ручак дошли,¹³ а да се намерава да књаза Михајла прогласи за књаза Србије, као што сам му већ ја то јавио, да ми из Београда пишу.

11 У својим успоменама, Константин Јовановић пише да се сусрет кнеза Михаила и Илије Гарашанина десио у Јагодини (*Разне успомене Константина А. Јовановића на владаре Србије и Црне Горе*, прир. Данијела Ванушић (Београд: МГБ, 2012), 70–71.

12 Иванка је имање недалеко од Братиславе, које је кнез Милош 1856. године купио за сина Михаила и снаху Јулију.

13 Реч је о догађају од 30. новембра/12. децембра 1858. године. Наиме, кнез Александар је првог дана заседања Светоандрејске скупштине намеравао да посланике почасту ручком у кафани Српска круна, на који су дошли само „посланици по положају, који су као чиновници морали доћи. Од посланика по народном избору није дошао скоро нико“ (*Слободан Јовановић, Уставобраници и њихова влада 1838–1858* (Београд: Напредак, 1925), 240.

Децембра 1. ујутро¹⁴ рано дође код мене др Пацек¹⁵ из Иванке, гди је књаз Михајло живио, и рече ми да га је послао књаз Михајло, да ми каже да се ја спреим још данас за пут у Београд, да ће Књаз доћи данас у 2 часа поподне да ми да наставу.¹⁶

Кад сам на уречено време у књажев двор дошао, застао сам Књаза са г[осподином] Стојаковићем¹⁷, аустроугарског дворског совјетника, великог пријатеља књажеског и са доктором Пацеком. Књаз ми онда рече да морам сад у Београд ићи, и као што добро познајем све наше пријатеље и приврженике, а и они мене познају, а особито ми више именованим назначи као Стевчу

Михајловића¹⁸, Станојлу¹⁹, Ђошу Милованића²⁰, Жујевића²¹ и још неке. Уто дође

14 По старом јулијанском календару, односно 13. децембра по грегоријанском календару.

15 Карло Пацек (1807–1876) је један од најоданијих обреновићеваца. Рођен је у лутеранској породици у Словачкој. Медицину је завршио у Пешти. У Србију је дошао 1834. године, када је постављен за окружног физика, а 1837. постао је дворски лекар Обреновића. Србију је напустио 1842. и у њу се вратио заједно са Обреновићима 1859. године. Са др Линденмајером, дао је знатан допринос организовању санитарске службе у Србији тридесетих година XIX века.

16 Настава – упутство, налог. Прецртана је следећа реченица: „Наравно да ме је та вест јако узнемирила, али одан књазу Михајлу до крајности, и јединцата жеља моја, да он опет управља судбини Србије“.

17 Ђорђе Стојаковић (1811–1863), доктор права, правни саветник кнеза Милоша и Михаила, часник Матице српске, рођен је у Бачкој Паланци. Права је студирао у Пешти и Бечу. Учествовао је у српском покрету 1848. године. За саветника највишег суда у Бечу постављен је 1856. Иницирао је сазивање Благовештенског сабора 1861, на којем је са патријархом Рајачићем имао одлучујући утицај.

18 Стевча Михаиловић (1806–1888), политичар, председник владе, рођен је у Јагодини, у занатлијској кући. Преломан догађај у његовом животу био је женидба са ћерком Јакова, полубрата кнеза Милоша. До 1842. године обављао је разне дужности, да би после Вучићеве буне био смењен и затворен. Као посланик вароши Јагодинске, учествовао је у раду Светоандрејске скупштине, чији је био и потпредседник. Кнез Милош га је после избора потврдио за свог местозаступника. Као обреновићевац и либерал, имао је значајну улогу у политичким збивањима у Србији шездесетих и седамдесетих година XIX века. Председник владе, тзв. акционог министарства, био је у време Велике источне кризе.

19 Станојло Петровић (1813–1893) је као кадет официрске школе у Пожаревцу од 1826, а потом и официр, напредовао у војној служби до династичке смене 1842. године. Од 1840. до 1842. био је ађутант кнеза Михаила. Ван службе је био до 1844. године, а потом је обављао дужност помоћника и дужност окружног начелника у Зајечару, односно Чачку и Крагујевцу. Учествовао је у раду Светоандрејске скупштине. Изабран је за предводника скупштинске делегације која је званично уручила кнезу Милошу позив да се врати на српски престо. Неко време је био кнежев ађутант, а затим члан Државног савета. Свиње, место у којем је рођен, по њему је преименовано 1860. године у Петровац (на Млави).

20 Ђорђе Миловановић Ђоша (1813–1885) је рођен у Жабарима код Тополе. Школовао се за официра тридесетих година. Ађутант кнеза Михаила био је од 1840. до 1842. године. После неколико година проведених у изгнанству, каријеру је наставио у судској струци. Учествовао је у раду Светоандрејске скупштине и изабран је за члана скупштинске делегације која је послата у Букурешт, да позове кнеза Милоша да се врати у Србију. Касније је био члан Касационог суда и, кратко, министар правде 1875. У име кнеза Михаила, почетком 1865. крстио је Зорку, прву ћерку црногорског кнеза Николе. Отац је истакнутог дипломате Милована Миловановића.

21 Младен Жујевић (1811–1894), официр, управник вароши Београда, окружни начелник, начелник Главне војне управе, државни саветник, припадао је групи војних питомаца које је кнез Милош послао у Русију на школовање 1834. године. Био је ађутант кнеза Михаила и управник вароши Београда 1840–

Константин Хадија²², бивши зет господара Јефрема Обреновића, кога је доцније жена отерала од себе, кој[и] је после био секретар књаза Милоша, коме је доста зла учинио. А и дочуо сам да је а[устријски] шпијун. Но, Књаз у разговору продужи мени наставку²³. Кад то видим, ја изиђем напоље, и одем код књаж[еског] јегера²⁴, и ту останем, не враћајући се натраг.

После кратког времена, дође др Пацек и рече што не идем унутра, јер ме књаз чека. Ја кажем: „Забога, како ми може Књаз пред Хадијом наставлења давати, зар не познајете Хадију“. На то нађе за право и оде унутра и каза Књазу француски, зашто ја не долазим. И кад је речени Хадија отишао, онда су ме позвали код Књаза; и пошто ми је све испоручио што је имао, а најглавније ми је казао, да свима кажем, ако би књаза Александра збацили, да нипошто њега не бирају, јер се он никако примити неће. Он није рекао нека бирају отца, јер се је то по

себи разумевало, иначе немају кога другога²⁵ бирати.

И тако ја 2. децембра ујутро жељезницом пођем до Пеште, а увечер паробродом који је још тако доцкан због лепог и топлог времена путовао, и стигнем 4[-ог] око 8 часа пре подне у Београд. А истог дана чујем да је телеграф стигао у 9. часа из Беча, како у Земун, тако Митровицу и Панчево, да гди год ме ухвате, да ме одма затворе. Дакле, Хадија је својим извешћем задоцнио, те сам ја раније у Београд стигао, него што је из Беча наредба доле стигла.

Ја сам по доласку мом у Београд одма све по налогу кнежевом, као што ми је наредио, све тачно испоручио, али за дивно чудо, да су већ сутрадан сви противници Обреновића тачно знали о мојој мисији. И није им било неповољно и нису ме узнемиравали.

Децембра 6. на дан Св. Николе чуо сам да г[осподин] Илија Гарашанин слави тај дан. И ја кој[и] сам врло добро био познат с њиме, кога сам свагда кад је у Беч долазио свагда дочекао, и једном као минист[а] р внутрени дела био дошао да се о којечему тачно извести, и прегледа криминалне затворе и судове и друго којечега, неимајући другога, те сам га ја свуда провео.²⁶ А и у Паризу 1855. год[ине] имајући тамо посла са Ј[ованом] Мариновићем²⁷ морао сам му

1842. Због опредељења за Обреновиће, протеран је из државне службе после династичке смене 1842. Касније је помилован и враћен у службу. Кнез Милош га је 1859. именовао за начелника Главне војне управе. Од 1861. је био члан Савета. Његови мемоари, *Белешке Младена Жујовића*, Београд 1902, значајан су извор за историју Србије XIX века.

22 Константин Хадија (1809–1888) је син земунског пивара грчког порекла. Пиварски занат учио је у Бечу и Грацу. Оженио се 1834. Јеленом (Јелком), најстаријом кћерком Јеврема Обреновића. Са њом је имао кћер Љубицу (1836), Јована (1837) и Милоша (1840). Супруга Јелена је преминула 1844, а син Милош 1857. Хадија је од 1. јануара 1841. до 30. јуна 1842. био кнежев ађутант и управник кнежеве пиваре. Од 1845. био је секретар кнеза Милоша у Бечу (Јелена Ђорђевић Јовановић, „Хадије и Срби“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* LXX (2004): 237–257.

23 Наставка – упутство.

24 Јегер: немачка реч, дословно ловац, а овде послани, служитељ.

25 У аутографу се налази речца „да“ испред глагола у инфинитиву „бирати“.

26 Гарашанин је министар унутрашњих дела био од 1843. до 1852. године. Догађај о којем пише Јовановић могао је десити у септембру 1851. године, када су Гарашанин и Јован Мариновић боравили у Бечу (АС, фонд Илије Гарашанина, бр. 758).

27 Јован Мариновић, политичар, председник владе, министар спољних послова (1821–1893), се школовао у гимназији у Крагујевцу. Изабран је за државног питомца и студирао је у Француској. Био је

сваког четвртка доћи на ручак, неколико недеља, док сам се тамо на излогу бавио. Сад одем да му славу честитам и ту за- текнем Михајла²⁸, владику шабачког, са- дањег митрополита са владиком Јанићија²⁹ тада карановачки (жички) владиком.

Кад сам дошао и поздравио га, а он ми речи ми:

[-] А г[осподине] Јовановићу откуд Ви сада овде.

[-] Рекох, из Беча.

[-] Али сада? У ово време?

[-] Зашто, рекох, пароброди још иду.

[-] Добро, добро, рече, знам.

А он је зацело први био који је тачно из- вешћен био зашто сам дошао.

Исти дан пред вечер посети ме пуко- вник Цинцар Марковић³⁰, први ађутант књажев и јави ми да је књаз А[лександр] Карађорђевић чуо да сам дошао и да ме по- зивља да к њему дођем сутра рано у седам часа. Ја то учини, и кад у ађутантску собу уђем застанем дежурног ађутанта Симу Станојловића да још спава. Исти Сима је био шурак бив[шег] министр[ра] просвете Радичевића³¹ под владом књаза Михаји- ла. И кад је књаз Михајило 1842. године прешао у Аустрију, онда између остали који су пребегли преко био је исти Сима, и ја кој[и] сам скоро недељно пошиљан од књаза Милоша књазу Михајилу, спочетка у Земун, а доцније у Нови Сад, био сам се реченим Симом врло опријатељио. А до- цније, пошто су се сви емигранти вратили у Србију, постане исти Сима ађутант књаза Александра Карађорђевића, а у исто вре- ме и највећи непријатељ Обреновића фа- милије. Дакле, кад уђем у собу он се пробу-

секретар Савета (1843–1850) и човек од поверења Илије Гарашанина. Обављао је дужности министра финансија (1856–1858), председника Државног са- вета (1861–1873), председника владе (1873–1874) и посланика Србије у Француској (1879–1889). У Па- ризи је боравио у другој половини 1855. године.

28 Михајило /Јовановић/ (1826–1898), митрополит српски 1859–1881, 1889–1898. Богословију је учио у Београду, а потом у Кијевској духовној академији. Шабачки владика био је од 1854. до 1859, када је, после потискивања митрополита Петра Јовано- вића, именован за митрополита српског. Истакао се као изванредан црквени организатор, догмати- чар, а првенствено као национални радник. Будући русофил, смењен је 1881, али му је намесништво 1889. омогућило поновни избор за митрополита.

29 Јанићије Нешковић (1804–1873) је пореклом био из ужичког краја. Поред оца писара, рано се опи- сменио. Касније је „књигу учио“ у манастиру Кале- нићу. Замонашио се 1826. године. Био је близак са митрополитом Мелентијем (1831–1833) и Петром (1833–1859). Надзирао је обнову Каленића и Студе- нице 1838. Од 1849. до 1854. био је владика шаба- чки, а од 1854. до 1873. Ужичке епархије. За седиште епархије изабрао је Жичу. Био је члан Српског уче- ног друштва.

30 Илија Марковић, потпуковник, ађутант кнеза Алек- сандра (?–1865). Официрску каријеру почео је три- десетих година XIX века. У време Вучићеве буне 1842, обављао је дужност надзорника магацина муниције у Страгарима. За обећану новчану на- граду, предао је Вучићу 1842. топове и муницију. Подржавао је уставобранитељски режим, што му је омогућило напредовање у служби. Кнежев ађутант у чину пуковника био је 1858. године.

31 Стефан (Стеван) Радичевић (?–1871), чиновник кне- за Милоша, министар, приврженик династије Об- реновић, рођен је у Јакову у Срему, мада постоје подаци да је пореклом био из Новог Сада. Није стекао високо образовање. Службовао је десет го- дина у Земунском магистрату. У Србију је прешао 1830. године и био је на дужности секретара Саве- та, члана Великог суда и начелника у Министарству унутрашњих дела. Министар просвете и правосуђа био је од 1840. до 1842. године, када је напустио Ср- бију са кнезом Михаилом. У емиграцији је боравио до повратка Обреновића на престо, а 1861. године додељена му је пензија.

ди, и кад ме виде он се изненади и викну: Шта ћеш ти овде? Ја му рекох да ме је Књаз позвао, да у 7 часа дођем, да је већ време и да ће га Књаз позват, зато нека гледа да готов буде, као што је и било. Књаз ме позва и ја уђем код њега. После поздрава упита ме кад сам дошао, како се књаз Михајило находи. Пошто момак донесе слатко, те њега и мене послужи, кад је кафу донео он узеде, ја нисам хтео. Онда рече момку когођ дође да га не пушта унутра. Онда рече мени: Виш' г[осподине] Јовановићу шта се ради са Србијом. Ти поздрави књаза Михајла, да му ја уступам књажество, кажи му да ја нисам његов противник, а моја жена је врло за њега. Кажи му да се он не одриче, већ да прими владу, јер ће ови моји и његови противници да упропасте Србију. Он нема деце, нека узме једног од моји синова за насљедника, и ја ћу му одмах уступити владу. На то би нека ларма на уласку књажеве собе и наједанпут уђе Миљцо³², начелник ужички. Поздрави се с књазем и стаде. Онда мени рече књаз: дођи ми у среду у исто доба. Тај дан је била недеља.³³

У вторник 9. децембра било је у скупштини већ спремљено да се књазу Александру Карађорђевићу откаже поверење и да му се тражи оставка. То је спремљено од Гарашанина, Вучића, Мише Анастасијевића и још два три лица са Михајлом Барловцем³⁴. И тог дана буде тужба од

32 Миљцо Трифуновић, чиновник кнеза Милоша, а касније његов противник, је на месту начелника округа Ужичког сменио 1842. Јована Мићића. Ту дужност је обављао до 1852. године, када је постављен за члана Савета.

33 Прецртано: „А ја нисам могао више књазу у двор доћи, јер он је у вторник вечер од Гарашанина одведен у Град код Осман-паше“.

34 Михајло Барловац (1822–1891) је као посланик вароши Београда изабран за посланика на Свето-

реченог М[ихајла] Барловца прочитана у Скупшт[ин]у и од[а]бере се лица која ће у Двор ићи, да траже оставку од Књаза. Ја сам то вечер поред Двора ходао са Димитријем Голубовићем, доцнијег совјетника, и видосмо да једна кола изађоше из Двора, но било је већ доцкан и не могосмо видети кој[е] је у коли. Но, сутрадан, 10. децембра чусмо да је Гарашанин Књаза у Град одвео. Распростре се глас да [је] Књаз побегао у Град³⁵ и тај дан је била бурја у скупштину.

Гарашанин, Вучић и Миша сваки од своје стране мислио је кад се Књаз отклони да он књазем постане, последњи, ако не сам, барем његов зет Ђока Карађорђевић³⁶ да постане и гледали су кој[и] ће кога претећи у превари.³⁷ А с почетка је спремљено било кајмаканство³⁸, али им се сад ово боље допало, јер сва тројица³⁹ су држали зацело, да је ствар готова и да им ништа на пут не стоји. Само кој[и] ће понајбоље у посао

андрејској скупштини. На скупштинском заседању 22. децембра 1858, прочитао је захтев за смену кнеза Александра. Од 1959. до 1861. био је управник двора кнеза Милоша и његов ађутант. Управник вароши Београда био је од 1861. до 1868, када је пензионисан.

35 Тврђаву на Калемегдану.

36 Ђорђе Карађорђевић (1827–1884) је син Алексе Карађорђевог најстаријег сина. Рођен је у Бесарабији у Русији, где је учио војне школе. За време владавине стрица Александра Карађорђевића 1842–1858, у Србији је служио као официр. Био је кнежев ађутант 1856/57. године. Оженио се 1857. Саром, ћерком Мише Анастасијевића, и помињан је као претендент на српски престо. После династичке смене 1858, живео је у Румунији, а потом у Паризу. Умро је и сахрањен је у Бечу.

37 Изнад речи „превари“ дописан је инфинитивни наставак „ти“. Можда се може читати као „упреварити“. Међутим, та реч је или арахаизам или кованица непозната у данашњем српском језику.

38 Заступништво, намесништво.

39 У аутографу: „сви тројице“

успети од њих тројице. Али ствар се брзо сасвим окрену, а Гарашанин је тому највише узрок, јер он је највише помогао Обреновићевим приврженицима да ји што више скупи, а унапред им је казао да он није за Обреновиће, и да Обреновићи не могу више на владу доћи. И мислио је да ће они зацело за њега бити, кад знају да Обреновићи не могу доћи, да књаз Михајло отказује и неће да њега бирају, ако се буде књаз бирао. А Књаз Милош је већ стар и њега није ни мислити. Дакле, ствар је готова.

Али ствар сасвим друкчије испаде. Видевши сад сви обреновићевци и патриоти, да је Књаз оставио свој Двор и отишао у Град Турцима у заштиту од народа српског, онда су они истог дана увечер и преко ноћ договорили се, и све спремили како ће сутра књаз Милоша прокламирати за књаз. ⁴⁰ И Ђока Протић⁴¹, пређашњи секретар књаз Михаилов у 1842. год[ини] изјави да земља не може без господара ни један дан ни сат остати. И објави да се прогласи књаз

40 Варијанта текста на страни 65, на којој је црвеном оловком дописано „види 5“, гласи: „обреновићевци и патриоти, да је књаз Александар Карађорђевић оставио свој Двор и Србију и побегао у Град Турцима у заштиту од народа српског, они су се још истог дана између себе у врло тесном кругу споразумели шта имаду сад радити. Зато су те исте ноћи до[го]ворили и све спремили како ће сутра у Скупштину књаз Милоша прокламирати за српског књаз“.

41 Ђорђе Протић (1793–1857) је био писар кнеза Милоша и неко време, због личне увреде коју је доживео, његов огорчени противник. Члан Савета постао је 1835. Министар унутрашњих послова био је од 1839. до 1840. и председник владе и министар иностраних дела од 1840. до 1842. године. У емиграцији је боравио до 1857, када се вратио у Србију. Дакле, Јовановићево сећање није тачно јер је Протић преминуо 1857. године и није могао да учествује у раду Светоандрејске скупштине. Протић није био секретар кнеза Михаила 1842. године, већ председник владе и министар иностраних дела.

Милош Обреновић опет за књаз Србије коју је избавио од Турака и у ред довео и насљедство јој је издејствовао. И тако цела Скупштина углас викне да живи књаз Милош. Прота лознички⁴² отвори прозор од Скупштине са сокака и јави то народу који је стотинама око Скупштине се накупио био. Кад се чу име књаз Милоша, би углас вика, *да живи књаз Милош* и за тили час се по целој вароши тај глас разнесе, једнако викајући *да живи књаз Милош*.

Но одма, како се је то у Скупштини свршило, одма дође Гарашанин и Вучић и уђоше у Скупштину говорећи народу да и што је Скупштина урадила да то није могуће, да то неће нико од царева и крајева признати. И сад први пут је имао како Гарашанин, тако и Вучић чути, да је већ доста било од њих и да народ хоће књаз Милоша и да се то никога не тиче до народа. И Вучић није могао све изговорити шта је хтео и тако је изашао заједно са Гарашанином, оба пре жути у образима. И одавде одма одоше у Совјет.

ДОПУНА МЕМОАРА АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА

У штампаном издању Јовановићевих мемоара, насловљених као „Аутобиографија Анастаса Јовановића“, изостављена је последња реченица.

Описујући путовање паробродом од Пеште до Земуна, Јовановић пише да је стао поред неких трговаца. „А је ли Милош

42 Игњат Васић (1812–1888), прота лознички, се истакао као обреновићевац у раду Светоандрејске скупштине. На препоруку Вука Караџића, неко време је био на двору кнеза Милоша. Биран је за посланика неколико пута. Учествовао је као добровољац у српско-турском рату 1876. Водио је дневник, чији је један део објављен 1899. године.

у Бечу? Није рекоше ови, ми смо питали и разумели да је у Ђерманији⁴³ [део који сле-ди није публикован-прим. Р.П.], а ја сасвим најивно одговорим да је он у Бечу, да је до-шао, да сам и ја био с њиме. Пак, куда ћеш ти сад? Ја рекох да идем у Београд. Они се онда почеше гуркати“.

КОНЦЕПТ УВОДА МЕМОАРА КОЈИ НИЈЕ ПУБЛИКОВАН

Ступивши сад у мојој осамдесетој годи-ни мога живота умољен сам, а и скоро при-моран како од мога сина Константина⁴⁴, тако и од моји садашњи пријатеља, којима сам покад што из мог живота причао, да то колико је могуће побележим, а особито о књазу Милошу и целу његову породицу све редом, до сад владајућег краља Алексан-дра I,⁴⁵ јер ми је судбина одредјелила била да сам у истој породици као питомац 1838. године примљен и на науку у Беч послат. И доцније, у промени династије 1842. свуда и у свачему учествовао, а и доцније као управитељ Двора књаза Михајла уживао сам највеће поверење његово које се његовим непријатељима нимало допадало није, и по-сле убијства његовог ја сам се натраг у при-ватан живот повукао и доста неприлике од нових Обреновићевих пријатеља искусио, да све то, колико је могуће укратко, и што је најважаније побележим, јер сад у ово по-следње доба, тако се јако почело писати и печатати. Многи од старији који би хтели своје погрешке на другога пребацити и себе оправдати и чисто се историји представи-ти, а они су највеће несреће Србије нанели.

43 Никић, „Аутобиографија“: 415.

44 Константин Јовановић (1849–1923), син Анастаса Јовановића.

45 Александар I Обреновић, краљ Србије 1889–1903.

Други држећи себе за ауторитет, и уобра-жавајући себи да оно што они кажу, да је то морало тако бити, и мисле да није могло друкчије бити. А трећи, желећи се славним и заслужним људма начинити доказују как-ве су заслуге они српском народу чинили, с каквим људима су они сношења, кореспон-денције и телеграме мењали, и пишу о ства-ри које нигда нису били, но можда су само сањати могли.

Зато што ћу овде у мојим белешкама написати, хоћу само чисту истину казати, и то само ако, што сам мојим очима ви-дио, ствари које су се позитивно случила и оно што сам мојим ушима чуо, од она деј-ствујућа лица, а не гатке и измишљотине, као што ћу овде само једнога напоменути покојног Миливоја Петровића Блазнавца⁴⁶ врло великог интриганта и лажова кој[и] под владом к[неза] Карађорђевића доте-рао до началника срп[ске] војске⁴⁷, под к[њазем] Михајлом намјесником.⁴⁸ Но, на своје место, описаћу какву је улогу играо кад је с књазем Милошем у Загреб[у] 1848. год[ине] био. Приложена четири писма

46 Миливоје Петровић Блазнавац (1824–1873), поли-тичар и државник, подржавао је уставобранитеље у борби за власт. Као ађутант кнеза Александра, по-слат је у специјалну мисију у Загреб, у мају 1848. го-дине, како би спречио долазак кнеза Милоша на гра-ницу Србије. Смењен је са војних функција 1859, али је у службу поново примљен 1861. Био је управник Тополивнице и министар војске (1865–1868). Имао је пресудну улогу у довођењу Милана Обреновића на престо Србије. Заједно са Ј. Ристићем и Ј. Гаврило-вићем, обављао је намесничку дужност (1868–1872). Преминуо је од поседица срчаног удара.

47 Миливоје Петровић Блазнавац био је начелник Вој-ног одељења Министарства унутрашњих дела од 1854. до 1858. године.

48 Заједно са Јованом Ристићем и Јованом Гаврило-вићем, Блазнавац је био намесник од 1868. до 1872. године.

у Споменику XXI *Књаз Милош ѝрича о себи* од М[илана] Ђ. Милићевића штампана у Београду 1893.⁴⁹ кој[и] буде прочитао одма ће познати по њима какав је Блазнавац био. Такав интригант и такав лажов мислим да се врло ретко рађа. (Ја ћу од части кад на ред дођем верно и тачно о њему коју реч рећи). Срећа је за Србију, те га смрт раније прими, иначе због његовог славољубија, могла би Србија још веће несреће дочекати.

А да је и он од главни учасника о убијству књаза Михајла био, доказаћу од части које ми је позитивно, кад на ред дође.

Као што Србија од Вучића по одласку књаза Милоша страном натраг оде, тако је и од овог Блазнавца, Србија страдала. Но, овај није био прост као Вучић, и као што је Вучић имао свог Петронијевића⁵⁰ имао је и тај нови Вучић свог Петронијевића.⁵¹ Само што су оба цивилизирана била и што је овај смотрено, лагано, и на лисичи начин радио.

49 Милан Ђ. Милићевић, „Кнез Милош прича о себи“, *Споменик СКА* 21 (1893): 1–42.

50 Аврам Петронијевић (1791–1852) је био секретар кнеза Милоша, његов опуномоћеник за преговоре са Турцима. Средином тридесетих година XIX века, приклонио се опозицији. Заједно са Вучићем, радио је на свргавању Обреновића са престола. Дужност председника владе и министра иностраних дела обављао је 1839/1840, 1842/43 и 1844–1852. Један страни дипломата, упоређујући њега и Вучића 1842. године, за њега је навео да је памет, а Вучић снага уставобранитељског режима.

51 Мисли на Јована Ристића (1831–1899), члана намесништва 1868–1872.

БИБЛИОГРАФИЈА

Ђорђевић Јовановић, Јелена

„Хадије и Срби“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* LXX (2004): 237–257.

Јовановић, Катарина

„О животу и раду Анастаса Јовановића“. *Српски књижевни гласник*, н. с. XIII (1924): 518–526; 588–599.

Јовановић, Константин

Разне усјомене Константина А. Јовановића на владаре Србије и Црне Горе, прир. Ванушић, Данијела. Београд: МГБ, 2012.

Јовановић, Слободан

Уставодбраници и њихова влада (1838–1858). Београд: Напредак, 1925.

Милићевић, Милан Ђ.

„Кнез Милош прича о себи“. *Сјоменик СКА* 21 (1893): 1–42.

Никић, Љубомир

„Аутобиографија Анастаса Јовановића“. *ГМГБ* III (1956): 385–416.

Оригиналан научни рад

Предат: 29. 3. 2018.

Прихваћен: 6. 7. 2018.

SUPPLEMENTS AND ADDITIONS TO THE MEMOIRS OF ANASTAS JOVANOVIĆ

SUMMARY

The collection dedicated to Anastas Jovanović (no. 826), held by the Belgrade City Museum, contains a copy of the memoirs of the famous artist and prominent supporter of the Obrenović dynasty (1817–1899). Anastas's daughter Katarina Jovanović made a handwritten copy of the original manuscript of the memoirs and published the fragments of this text in an article about the life and work of Anastas Jovanović in *Srpski književni glasnik* (*Serbian Literary Gazette*) in 1924. On the first page of the copy of the memoirs, Katarina Jovanović noted down in German: "The notes of our dear father Anastas Jovanović from his memoirs (Unfortunately, merely sketched out and unfinished)". Most of these memoirs were published by Ljubomir Nikić in 1956, in the *Godišnjak Muzeja grada Beograda* (*Belgrade City Museum Annual*) under the title *Autobiografija Anastasa Jovanovića* (*Anastas Jovanović's Autobiography*). This paper presents the fragments of Jovanović's memoirs that have so far been unknown to a wider audience and were not mentioned by Nikić in his edition. Namely, in the notebook containing the copy of the memoirs, it is possible to find additions entitled *Other Notes*, *The Tombstone of Ilija Garašanin's Father at Grocka* and *Saint Andrew's Assembly of 1858* as a supplement to Jovanović's memoirs. As the administrator of Prince Mihailo's court (1861–1868), Jovanovic was able to communicate daily with his patron. According to an episode from this period described in the text, a district mayor indented to destroy Milutin Garašanin's tombstone at Grocka because it was inscribed with a text making a derogatory reference to the Obrenović dynasty, but this was prevented by Prince Mihailo. In the section entitled *Saint Andrew's Assembly of 1858*, Jovanović described his return in Serbia in December 1858 and his involvement in the actions of the supporters of the Obrenović dynasty aimed at deposing Prince Aleksandar Karađorđević. The copy of Jovanović's memoirs contains the title *The First Meeting of Ilija Garašanin with Prince Mihajlo, after the Latter's Return in Serbia, Held in Požarevac*, but the copy of the text was not made. Along with these unknown fragments of Jovanović's memoirs, the paper brings the sentence that actually closed the memoirs; for unknown reasons, it was omitted from the 1956 printed edition. The paper also presents the concept of the introductory text, crossed off in the copy, because it is valuable as a historical source. In this text, Jovanović accused Milivoj Petrović Blaznavac of the involvement in the conspiracy against Prince Mihailo.